

Д. В. Стус

Біографістика

БІОГРАФІСТИКА – тип гуманітарного знання, який спирається на традицію подання в тексті життєвого шляху людини в конкретний історичний період. Життєписи, що фіксують в істор. і культур. пам'яті народу діяльність видат. особистостей, існують в усіх культурах і закріплені не лише в письм., але й усній нар. традиції. Натомість Б. (яку сьогодні розуміють як реконструкцію індивід, життя) має виразно європ. коріння, поєднуючи в собі ключові для європ. культури чинники – раціоналізм та індивідуалізм, поза якими Б. втрачає сенс. Традицію біогр. оповіді започатковують «βία παράλληλα» («Порівняльні життєписи») Плутарха, далі її продовжує жанр агіографії та житій. літ-ри періоду серед. віків, що поступово починає обростати числен. докум. матеріалами й різноманіт. свідченнями очевидців про реал. життєвий шлях об'єкта біографії. Жанр біографії розвивається в напрямку розуміння особистості як феномена-діяча в заг. палітрі суспільно-політ.-культур. процесів, у всій складності та взаємовпливах, що їх зазнає особистість у своїх взаємостосунках із суспільством, з одного боку, з іншого – у впливі успішних прикладів самореалізацій на вибір життєвих стратегій суб'єктів-наступників, які за цією моделлю реалізують свої індивід. прагнення. Так, біографії відомих людей опосередковано впливають на реал. історію й непрямо сприяють збільшенню ваги індивіда в суспільстві.

Б. як складова гуманітар. знання починає звільнятися від диктату Церкви на межі 15–16 ст. Як приклади моралізатор. характеру елементи біографій різних людей активно залучалися до великих істор. творів, зокрема «Britannia» («Британія», 1586) В. Кемдена; «History of the worthies of England» («Історія найдостойніших Англії», 1662; обидві – Лондон) І Фуллера. В епоху Ренесансу остаточно відроджується антична біогр. традиція, доповнена відчут. елементами моралізаторства.

За доби позитивізму, коли надмірне моралізаторство стає неприйнятним, у європ. гуманітаристиці з'являється новий тип біогр. дослідж. – «нова біографія». Її виникнення пов'язане з іменем Дж. Босвелла («Life of Samuel Johnson» – «Життя Семюеля Джонсона», 1791), який переорієнтував біографію на здобуття позитив. (конкретно-фактол.) знання. До жанру біографії Дж. Босвелл першим висунув вимоги «скуппульозної точності» (реалістичності) та високого худож. рівня розповіді, почав використовувати

«ретроспективну реконструкцію», звільнив жанр від надзавдання бути панегіриком. Праця Дж. Стенфілда «Досвід вивчення та конструювання біографії» (1813) стала першою спеціаліз. роботою, цілком присвяч. методол. проблемам Б. В основі дослідж. - детермінізм як ідеал наук. знання того часу. Передумова становлення дискурсу - визнач. вплив середовища й реал. життєвих ситуацій на становлення та реалізацію особистості. Згідно з теорією Дж. Стенфілда гол. завдання біографа полягає у «відстежуванні тих взаємозумовленостей», які пов'язували в одне ціле окремі випадки й ситуації з життя об'єкта: «наука причини й наслідку». Цей метод був особливо конструктивним за умов провід. для 19 ст. ідеї – культу «визначної особистості», яка творить історію. Серед найцікавіших рос. творів біогр. жанру – спогади княгині Н. Довгорукої, мемуари Г. Державіна, А. Болотова, М. Данилова. Панораму життя в провінції та столиці Рос. імперії подано в кн. «Российский Жилблаз, или Похождения Гаврилы Симоновича Чистякова» (Москва, 1938, ч. 1–6) В. Наріжного.

Власне укр. традиція представлена такими зразками Б.: перекладна «Мука Христова» з життєписом Понтія Пілата, перекладні агіографії; автор «Історії русів» значне місце у своїй праці відводить біографіям Б. Хмельницького та І. Мазепи; біогр. елементи наявні в героїч. піснях і легендах; доречно згадати подорож В. Григоровича-Барського по святих землях (автобіографія). Доба романтизму сприяє розвитку автобіографії – «Дневник» // «Основа», 1861, № 5–12; 1862, № 1–8; [Х.], 1925 Т. Шевченка та «Автобиография» («Костомаров Н. И. Литературное наследие», С.-Петербург; 1890; окреме вид. – Москва, 1922) М. Костомарова є цінними свідченнями про внутр. життя та самоусвідомлення укр. еліти серед. 19 ст. Цілком відповідає біогр. канонам «Русская история въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей» (в 2-хъ т., вып. 1–6, С.-Петербург 1874–79; вып. 7, С.-Петербург 1888; нім. мовою – Ляйпциг, 1889; українською мовою – Л., 1918) М. Костомарова.

Від 1-ї пол. 19 ст. формується біогр.-психол. школа в літературознавстві, засн. Ш. Сент-Бевом. Осн. складовими, які впливають на людину, він вважав виховання та освіту, вплив початкового літ. оточення в період становлення та змужніння, вплив близьких родичів; важл. місце в біографіях посідає процес становлення літ. таланту в зрілий період; досліджують стадії занепаду таланту, вивчають не лише публічні, а й приватні та інтимні реалії життя і побуту, думки та судження про письменника, його ворогів і недоброзичливців. Тривалий час цей метод вважався «ненауковим», хоча його вплив на розвиток Б. значний. Осн. послідовники Ш.Сент-Бева – І. Тен та Ґ. Брандес. Вони вдосконалювали цей метод згідно з ідеями та зацікавленнями кін. 19 ст. (І. Тен говорить про важливість впливу середовища та моменту на людину, Ґ. Брандес – про впливи сусп. рухів).

На поч. 20 ст., коли Україна стає місцем зіткнень нац. та соц. ідей, у творах укр. авторів визначал. стають не так наукові, як ідеол. мотиви, диктат яких відчутний у трактуванні тих

чи ін. істор. постатей І. Франком, М. Драгомановим, Д. Донцовим, С. Єфремовим, М. Грушевським та ін. Натомість у Європі й США розчарування 1-ї світової війни поглиблюють кризу позитивізму й призводять до надмір. зацікавлення особистісним досвідом людини, чому сприяли й відкриття З. Фрейда. Книга Л. Стрейчі «Eminent Victorians» («Славетні вікторіанці», 1918) стала провісником «сучасного етапу методологічної рефлексії в біографічній традиції». У популяр. формі це виразилося у романах-біографіях А. Моруа, в Україні щось подібне зустрічаємо у В. Петрова («Аліна й Костомаров», [Х.], 1929; «Романи Куліша», Х., 1930; обидва перевид.- К., 1994). У контексті переорієнтації гуманітар. пізнання в 20 ст. на визначення ролі й місця людини в системі культури Б. відмовляється від поперед. статич. схематизму й динамізує біогр. портрет описуваного суб'єкта. Одним із осн. завдань біографа стає актуалізація потенційно закладеної «суб'єктивності» та відтворення якомога повнішого образу людини, яка є об'єктом у біографії.

Сучасна Б., новий імпульс у розвитку якої дали істор. дослідж. школи «Анналів», в Україні розвивається повільно. Знач. мірою це зумовлено традицією, за якої кожен постать передусім слід оцінювати в ідеол. контексті. Певною мірою вільними від цього тиску можна вважати праці Л. Махновця «Григорій Сковорода: Біографія» (К., 1972); С. Павличко «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського» (К., 2000); книги П. Зайцева, Г. Грабовича та О. Забужко про Т. Шевченка, котрі є не стільки біографіями, скільки літ.-крит. дослідж., в яких біографія посідає важливе місце.

Підвидом Б. й допоміж. методом літературознавства в укр. та рад. традиції вважається біогр. метод, який біографію та особистість письменника розглядає як чинники, що впливають на його творчість. Одні вважають біогр. метод універсальним, інші – допоміжним. У рад. літературознав. традиції погляди на природу біогр. методу зумовлювали різне його трактування: у Ю. Лотмана це «роман-реконструкція»; Б. Мейлах і О. Демченко вважали біографію різновидом літературознав. дослідж.; М. Чудакова особл. типом наук. праці, що концентрує увагу на реал. біогр. подіях і майже позбавлена елементів літературознав. аналізу та худож. творчості.

Рекомендована література

1. R. D. Altick. Lives and Letters. A History of Literary Biography in England and America. New York, 1966;
2. A. Shelston. Biography. The Critical Idiom. London, 1977;
3. R. Gittings. The Nature of Biography. London, 1979;
4. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / Пер. с англ. Москва, 1980;
5. Лотман Ю. М. Литературная биография в историко- культурном контексте // Ученые зал. Тартус. університета: Тр. по рус. и славян. филологии. 1986. Вып. 683;
6. Валеvский А. Л. Основания биографики. К., 1993;

7. Лосиевский И. Я. Научная биография писателя: Проблемы интерпретации и типологии. Х., 1998.

Бібліографічний опис:

Біографістика / Д. В. Стус // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-35287>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).